

Lužnice – říční osa CHKO Třeboňsko

a významný přírodní i turistický fenomén

Jiří Bureš

Lužnice patří k nejoblíbenějším vodáckým řekám v České republice, Mezi ostatními řekami má zvláštní postavení, protože je považována za kolébkou českého vodáctví. Tato skutečnost klade velké nároky na orgány ochrany přírody, jejichž hlavním cílem je zde zachování biologických i krajinotvorných funkcí řeky a maximální eliminace negativních vlivů působících na kvalitu vodního prostředí i biotopy na ně vázané při využití rekreačního potenciálu toku. Téměř celý úsek přírodního toku Lužnice na území CHKO Třeboňsko je dnes chráněn soustavou maloplošných chráněných území v kategoriích přírodní rezervace (PR) a národní přírodní rezervace (NPR), přesto i nejcennější biotopy jsou z velké části zpřístupněny pro širokou veřejnost.

Řeka Lužnice, která protéká územím Třeboňské pánve a chráněné krajinné oblasti Třeboňsko od jihu k severu v délce 75 km, tvoří přirozenou osu území a ovlivňuje svou korytotvornou činností a kolísáním průtoků vývoj přírodních ekosystémů i lidských aktivit na většině rozlohy CHKO Třeboňsko. V úseku mezi vtokem Lužnice na území jižních Čech u osady Krabonoš a ústím „Staré řeky“ řeky do rybníka Rožmberk, tedy v délce toku více než 50 km, se s výjimkou krátkých upravených úseků v urbanizovaných plochách zachovala aktivní říční niva s biotopy nivního fenoménu, kde fungují přirozené fluvialní procesy a vlastní koryto řeky včetně nivních ekosystémů jsou ponechány přírodním procesům s minimálním vlivem lidských aktivit.

Řeka Lužnice přirozeně meandruje územím PR Na Ivance.

Foto Jan Ševčík

Jednotlivá chráněná území a jejich přístupnost

Prvním chráněným územím v nivě Lužnice je Naturschutzgebiet Lainsitzniederung ještě na území Dolního Rakouska mezi Gmündem a státní hranicí, kde se Lužnice mění z podhorského kamenitého toku v tok meandrující v štěrkopískových sedimentech pánve. Toto chráněné území bezprostředně navazuje na území přírodní rezervace (PR) **Krabonošská niva** (36,33 ha), ležící již na území CHKO Třeboňsko. Lokalita zahrnuje přibližně 2 km dlouhý úsek přirozeného toku řeky se sítí slepých ramen a 20 tůňemi v různém stupni zazemnění. Vysoká pravobřežní terasa (nejvyšší na Třeboňsku) zde přechází přes podmáčená svahová pramenišťe do dnes již nekosené říční nivy. **Území je velice obtížně prostupné a vodácký nesjízdné.**

Navazující **PR Horní Lužnice** (414,10 ha) chrání přibližně 10 km délky nivy s charakteristickým reliéfem a s 18 km přírodního toku řeky a mozaikou různých typů mokřadních a lučních společenstev. Aktivní říční niva zde dosahuje průměrné šířky od 300 do 800 m, vlastní řečiště je zaříznuté v písčitém podloží. Lužnice v celém úseku PR přirozeně meandruje a vytváří řadu odstavených i slepých ramen. Celá niva je rovněž vyplněna říčními tůňemi v různém stupni zazemnění s trvalou či periodickou vodní hladinou. Biotopy nivy hostí cenné ekosystémy včetně například velice vzácných řasových společenstev či cenné ichtyofauny. Periodické tůně vytvářejí vhodné podmínky pro výskyt stabilní populace piskoře pruhovaného a karasa obecného, ve vlastním toku je relativně běžný sekavec podunajský, vyskytuje se zde i mihule potoční či mník jednovousý.

Správa CHKO se snaží v maximální míře podporovat přirozené korytotvorné procesy včetně nezasahování do splaveninového režimu. Bez zásahu jsou rovněž ponechávány břehové porosty včetně kmenů padlých do toku. Přetrvávající snaha o zvyšování průtočnosti koryta odstraňováním písčiny sedimentů a dřevin vyústila v kompromis v krátkém úseku toku pod obcí Nová Ves, kde dochází k prohrábkám koryta a odstraňování nánosů v blízkosti obytných staveb.

Z turistického hlediska je území PR Horní Lužnice prakticky nevyužitelné a Správa CHKO případné občasně aktivity nijak neomezuje. Hustě zarostlá široká niva je ve vegetačním období téměř neprostupná a pokusy o sjezd celého úseku na lodích jsou spíše adrenalinovým zážitkem končícím po několika km přetahování lodí přes padlé kmeny bojem o záchranu majetku či holých životů.

Mezi městem Suchdol nad Lužnicí a obcí Majdalena protéká řeka užší, sevřenější nivou v lesním komplexu s vyššími zales-

Lužnici mají dnes v oblíbě zejména vodáci, kteří hledají klid a zachovalou přírodu.

Cyklisté projíždějí oblastí mokřadů podél Staré řeky.

nými říčními terasami. Niva řeky je zde částečně narušena rozsáhlou těžbou pleistocenních štěrkopísků, které vyplňují fosilní říční koryta v mocnosti až 20 m. Na levém břehu sleduje tok řeky břeh uměle vytvořeného štěrkopískového jezera (dobývací prostory Cep a Cep I) v délce více než 5 km. Jezero je od vlastního prostoru nivy odděleno zemní hrází, která byla jako tzv. ochranný pilíř ponechána při těžbě a částečně uměle zvýšena zejména po povodni v roce 2002, kdy došlo k jejímu protržení a průniku řeky do jezera. I v tomto úseku si však řeka zachovává své přirozené funkce a je zde vyhlášena **PR Na Ivance** (132,36 ha). Na rozdíl od předchozích chráněných území je plocha PR téměř souvisle zalesněna. Podél břehů řeky i slepých a odstavených ramen převládají přirozené porosty bažinných olšin, na několika místech byly v minulosti nevhodně vysázeny porosty smrků či borovic, které se postupně cíleně nahrazují vhodnějšími autochtonními druhy dřevin. Tento úsek řeky je charakteristický vysokými břehovými nátržemi v písčitých terasách, na které je hnízdně vázán ledňáček říční. V dutinách starších dřevinných porostů zde pravidelně

hnízdí hohol severní. Tůně v nivě řeky jsou rozmnožovacím biotopem ropuch obecných, skokanů štihlých či skupiny zelených skokanů (rod *Pelophylax*).

I na území PR Na Ivance Správa CHKO uplatňuje bezzásahový režim a koryto řeky včetně břehových porostů je ponecháváno přirozenému vývoji. Výjimkou jsou pouze vynucené zásahy v místech, kde činností řeky dochází k zeslabování a narušování ochranného pilíře těžebny štěrkopísků. **Zdejší úsek řeky patří k nejatraktivnější částem sjízdňého toku na Třeboňsku a vodáci jej hojně využívají. Z důvodu bezpečnosti pracovníci Povodí Vltavy pravidelně odstraňují nebezpečné kmeny ležící v toku a místy i křoviny znemožňující průjezd sportovních lodí. Zásahy jsou v terénu konzultovány se Správou CHKO.**

Severně od obce Majdalena vtéká řeka Lužnice do rozsáhlé oblasti souvislých nivních mokřadů, podmáčených lučních lesů a mělkých rybníků s rozsáhlými litorály. **NPR Stará a Nová řeka** (822,01 ha) dnes zahrnuje souvislé území, které patří k nejcenějším mokřadním biotopům v Čechách. K nejvýznamnějším patří meandrující koryto

Pravidelné jarní záplavy v NPR Stará a Nová řeka Fotografie na této dvoustanně Jiří Bureš

řeky Lužnice s řadou odstavených ramen v různém stupni zazemnění, komplex mokřadních ekosystémů v inundačním území Lužnice a Nové řeky a cenné pralesovité reliktu původních podmaččených olšin a tvrdých lužních porostů se staletými duby. Součástí NPR jsou i hrázové porosty na cca 7 km dlouhé Novořecké hrázi s dominujícím chráněným porostem starých dubů a lip.

V území se vyskytuje celá řada cenných druhů vodních a mokřadních fytoocenóz, například ďáblík bahenní, žebratka bahenní, leknín bělostný a mnoho dalších. NPR je stanovištěm společenstev bezobratlých vázaných na různé typy mokřadních biotopů i řady ohrožených a chráněných teplomilných druhů vázaných především na hrázové duby, jako jsou páchník hnědý a tesařík obrovský. Rozsáhlé porosty tavolníků jsou jednou z nejbohatších lokalit motýla bělopáska tavolníkového. Běžně se zde setkáte s druhy, jako jsou vydra říční, orel mořský, hohol severní či vodouš kropenatý, jejichž výskyt v jiných lokalitách je daleko vzácnější.

Všechny toky protékající územím NPR – Lužnice, Stará a Nová řeka jsou využívány jako vodácké trasy a průjezd lodí je zde přípustný. Nemělo by zde ale docházet k vypouštění vodáků na břeh v výjimkou nouzových situací a překonávání překážek v korytě. Správa CHKO zde dosud nikdy

nemusela přistoupit k regulaci počtu vodáckých lodí ani k časovému omezení provozu. Značení míst a tras určených pro plavbu je na území NPR vázáno na souhlas orgánu ochrany přírody, stejně jako případné plavby mimo takto označená místa a trasy. Oblastí prochází i několik značených turistických cest a cyklostezek, takže je bez problémů přístupná veřejnosti. Atraktivní trasou pro pěší i cyklisty je např. opravená cesta po hrázi Nové řeky od Novořeckých splavů ke Stříbrenému mostu. Intenzita pohybu osob zde však bývá v letních měsících často na hranici únosnosti. Nikoliv z hlediska ochrany přírody, ale z hlediska pohody návštěvníků a autentičnosti jejich zážitku v přírodě. Existence sítě oficiálních značených stezek a tras je důležitým nástrojem regulace návštěvnosti, protože drtivá většina návštěvníků tyto trasy používá a nevstupuje do nepřístupných přírodních území. Správa CHKO uvažuje, že na několika vybraných trasách začne provádět monitoring návštěvnosti (pěších, cyklistů a vodáků), který by poskytl exaktní údaje jako podklad pro případné další usměrňování návštěvníků.

Přírodní neupravený tok Lužnice končí vtokem do rybníka Rožmberk, který díky nánosům písčiny sedimentům připomíná vnitrozemskou říční deltu. Nivní společenstva zde přecházející do litorálních porostů rybníka a jsou chráněna v PR Výtopa

Rožmberka (190,5 ha). Pod hrází rybníka Rožmberk již Lužnice protéká narovnaným regulovaným korytem, ačkoli i tady se začíná nesměle diskutovat o možnostech rozsáhlejší revitalizace, která by navázala na první pokusy s revitalizací odstavených ramen provedené zde Správou CHKO ve spolupráci s Povodím Vltavy s.p. na konci 90. let 20. století.

Vodáci a ochrana přírody

Legislativní ochrana řeky Lužnice a její nivy je tedy v současnosti dostatečně zajištěna zonací CHKO Třeboňsko i sítí MZCHÚ, vyhlášených s výjimkou původní NPR Stará řeka (v roce 2013 začleněna do NPR Stará a Nová řeka) v polovině 90. let 20. století. Obliba Lužnice jako vodácké intenzivně využívaného toku nepřináší v současnosti ochraně přírody na území jednotlivých rezervací větší problémy. Protože relativně úzké meandrující koryto s rychlým proudem a množstvím křovin a kmenů stromů vyžaduje trvalou pozornost při řízení lodí a bažinaté břehy hustě zarostlé neprostupnou vegetací spolu s velkým množstvím komárů téměř neumožňují vystupovat na břeh, stala se Lužnice na území CHKO Třeboňsko řekou oblíbenou spíše vodáky, kteří hledají klid a zachovalou přírodu. Masová vodácká turistika se všemi svými negativy se po výrazném zlepšení kvality vody v 90. letech přesunula na horní tok Vltavy.

Hrozba poškození zdejších biotopů, která ještě zcela nepominula, přicházela spíše ze strany záměrů intenzivního využití nivy a těžby rozsáhlých zásob šterkopísků. Toto nebezpečí se naštěstí snad podařilo odvrátit rebilancí ložisek nerostných surovin v nivě Lužnice, kterými byly v místech zásadních střetů se zájmy ochrany přírody převedeny do té doby volné zásoby šterkopísků o objemu několik desítek milionů metrů krychlových mezi vázané zásoby.

Autor pracuje na Správě CHKO Třeboňsko

SUMMARY

Bureš J.: The Lužnice River – a River Axis of the Třeboň Basin Protected Landscape Area and an Important Natural and Tourist Phenomenon

The Lužnice River flows through the Třeboň Basin and its Protected Landscape Area (PLA) northward, being a natural axis of the region. By making a riverbed and flow fluctuations, the river influences natural ecosystem development as well as human activities on the most of the PLA's territory. The Lužnice River's stretch reaching more than 50 kilometres in length and located between its inflow into South Bohemia close to the village of Krabonoš and the Stará řeka/Old River inflow into the Rožmberk Fishpond is one of the best preserved naturally meandering watercourses in sand alluvium in the Czech Republic.

Therefore, the State Nature Conservancy authorities aim particularly at maintaining river's biological and landscape forming functions and at minimizing drivers negatively affecting water environment quality and related habitats. At the same time, the Lužnice River's holiday-making potential is used: general public is allowed also to visit valuable habitats provided that the protected phenomena are not threatened. From the village of Suchdol nad Lužnicí, the river is navigable for tourist crafts and boats. The most valuable sites can be also visited from many tourist/holiday routes and bike trails. At present, the legal protection of the Lužnice River and natural processes in its floodplain is sufficiently provided with five extensive small-size Specially Protected Areas. In addition, the whole area is a part of the PLA's Zone I and II as well as the large Central Třeboň Basin Site of European Importance (pursuant to Act No. 114/1992 Gazette on the Protection of Nature and the Landscape, as amended later, the term for Site of Community Importance, SCI under the European Union's Habitats Directive).